

Іван АЛЬМЕС

*старший викладач кафедри нової і новітньої історії України
Українського католицького університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9252-225X>
e-mail: ivanalmes@ucu.edu.ua*

ВТРАЧЕНА МОНАСТІРСЬКА КНИГОЗБІРНЯ: ЛІКВІДАЦІЯ У 1785 Р. СКИТА МАНЯВСЬКОГО Й ПІСЛЯІСТОРІЯ ЙОГО КНИЖКОВОГО ЗІБРАННЯ

Досліджено післяісторію втраченої монастирської книгозбірні Скита Манявського – одного з найбільш знакових чернечих осередків ранньомодерної України. Зазначено, що Христо-Воздвиженський православний чоловічий монастир, заснований на початку XVII ст. подвижником афонських монастирів Йовом (Княгиницьким), уже 1620 р. отримав титул ставропігійного від патріарха Константинопольського, а 1628 р. – статус протомонастиря (головного) на теренах Руського, Белзького та Подільського воєводства, а також для деяких монастирів, розташованих на теренах сучасних Буковини й Молдови. Вказано, що оскільки через брак джерельних матеріалів невідомо про історію Манявської бібліотеки ранньомодерного часу, то важливо дослідити принаймні післяісторію книжкового зібрання, тобто історію бібліотеки після ліквідації обителі 1785 р.

Констатовано, що історію цієї монастирської бібліотеки можна вважати «втраченою», оскільки на цей момент невідомо про збережені інвентарі описи чи списки книг Манявської обителі, які б дозволяли цілісно схарактеризувати досліджувану книгозбірню. Стверджено, що розпорощення бібліотеки чернечого осередку слугує показовим прикладом способів і механізмів розформування книжкових зібрань після австрійських касат чернечих осередків останньої чверті XVIII ст. Встановлено, що після ліквідації обителі монастирські книги потрапили до університетських бібліотек Львова і Відня (хоча не вдалося виявити та верифікувати такі дані щодо столиці монархії Габсбургів), приватних власників (о. Антіна Петрушевича, Августа Бельовського), церковних (Перемишльської греко-католицької капітули та Львівської греко-католицької богословської академії), парафіяльних (с. Раковець), монастирських (Путна, Сучевиця) бібліотек.

Зрештою, вдалося простежити, як книги потрапили від приватних власників, настоятелів румунських монастирів, греко-католицьких інституцій, священників і науковців, монастирів та церков XIX ст. до наукових бібліотек у сучасній Україні, Польщі й Румунії.

Ключові слова: Скит Манявський, монастирська книгозбірня, касати монастирів, Йов (Княгиницький).

Історія втрачених бібліотек – одне чи не з основних дослідницьких завдань під час студій книжкової культури ранньомодерного часу. У випадку відсутності джерел,

різних списків книг чи інвентарних описів зазвичай не вдається реконструювати історію певної монастирської книгозбірні ранньомодерного часу. Тому залишається хоча б дослідити, що сталося з таким втраченим книжковим зібранням у модерний час¹. Тут одразу варто зазначити, що, очевидно, йдеться про інструментальне використання терміна «втрачена бібліотека». Переважно історичні книжкові зібрання, тобто такі, які існували в домодерний час як цілісні книжкові колекції чи фонди і до сьогодні не збереглися. Проте за допомогою реконструкцій на підставі інвентарів, каталогів чи, зрештою, провенієнційних досліджень, тобто пошуків і опрацювання стародрукованих та рукописних книг із певної окремої колекції, все-таки можна принаймні в загальних рисах реконструювати історію тієї чи тієї книгозбірні. Втраченими власне можна назвати ті бібліотеки, які не лише не збереглися як цілісні фонди, але для яких не має навіть і списків книг чи інвентарних описів ранньомодерного часу, які б дозволяли не фрагментарно, а цілісно реконструювати книжкове зібрання на певний рік. А історія таких бібліотек на підставі тривалих пошуків стародрукованих чи рукописних книг із провенієнціями на них, що засвідчують належність таких кодексів певному зібранню, зазвичай за умовчанням, уривчаста та нецілісна.

До втрачених монастирських бібліотек ранньомодерної України належить книжкове зібрання Скита Манявського – одного з центральних монастирів східнохристиянської традиції для південно-західних терен Київської митрополії. Її історію можна вважати «втраченою», оскільки на цей момент невідомо про збережені інвентарні описи чи списки книг Манявської обителі, які б дали змогу цілісно схарактеризувати досліджувану книгозбірню. Хоча Ярослав Ісаєвич на підставі інвентарю Манявського монастиря від 7 вересня 1785 р. стисло схарактеризував книгозбірню обителі, проте в жодній зі своїх публікацій не вказав шрифту архівної справи². Переклад із латинської на українську нібито цього джерела опублікували в 2015 р. дослідники з Івано-Франківська, проте *de visu* за вказаними посиланнями на сигнатури з конкретними аркушами, у справі з архіву в Кракові такого інвентаря виявити не вдалося³. Тому ця «детективна» історія з інвентарним описом саме бібліотеки 1785 р. Скита Манявського на сьогодні залишається до кінця не з'ясованою. Отже, так і не відомо про верифікований інвентарний опис саме монастирської книгозбірні Скита Манявського ранньомодерного часу.

Досі не написано історії монастирської бібліотеки Скита Манявського. У монографії авторства Юліана Целевича ще 1887 р., досі найкращому дослідженні історії

¹ Pettegree A. The Legion of the Lost. Recovering the Lost Books of Early Modern Europe. *Lost Books: Reconstructing the Print World of Pre-Industrial Europe* / Ed. F. Bruni, A. Pettegree. Leiden; Boston: Brill, 2016. P. 1–27.

² Исаевич Я. Издания Ивана Федорова в Румынии. *Федоровские чтения 1982*. Москва, 1987. С. 6; Исаевич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів, 2002. С. 373–374.

³ Великий Скит у Карпатах: у 3 т. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2015. Т. 2: Великий Скит у документах і матеріалах XVII–XXI ст. / гол. ред. М. В. Кугутяк. С. 283–286. У цій публікації зробили посилання на шрифт “АРКВ, Т. S, sygn. 1462, к. 36–38”, тобто теки Шнайдера у Державному Архіві в Кракові на Вавелі. Справді справа № 1462 – це матеріали до історії Скита Манявського, проте за вказаними у публікації аркушами, як і взагалі, у цій справі інвентарного опису саме бібліотеки немає, лише вказано, що каталог бібліотеки укладено окремо: Archiwum Narodowe w Krakowie. Oddział I – Kraków, Zamek Wawel, T. S, sygn. 1462, k. 35.

Манявської обителі, немає нарису про книжкове зібрання, оскільки, як зазначив автор, йому не вдалося виявити жодного інвентарю бібліотеки. Він лише фрагментарно згадує деякі книги, а також про перевезення книг після ліквідації обителі до Львова⁴. Не вдаючись до детального історіографічного огляду вивчення історії бібліотеки Скита Манявського, яка, очевидно, привертала увагу дослідників, оскільки монастир, як уже зазначено, був знаним і відомим⁵, у XIX ст. дослідники фіксували інформацію про виявлені стародруковані чи рукописні примірники з Манявської обителі. Наприклад, Іван Вагилевич у короткому нарисі 1848 р. про Скит Манявський пише про Євангеліє, яке потрапило до бібліотеки Львівської духовної семінарії саме з Маняви⁶. Відомості про близько 10 книг подав у хроніках о. Антоній Петрушевич (1821–1913 рр.) – відомий бібліофіл, дослідник історії книги на Галичині⁷. Про долю Манявської бібліотеки о. Антоній пише: «Книги, особливо большое напрестольное Екангеліє [передано] въ Львовскую духовную семинарію... Монастырская большая библиотека была расхвачена, изъ которой книги находятся въ императорской библиотечѣ въ Вѣдні и по другихъ монастырскихъ библиотекахъ въ Галиціи, при чемъ много книгъ досталось сусѣднымъ русскимъ церквамъ и въ руки частныхъ лицъ»⁸.

Намір написати історію монастирської бібліотеки Скита Манявського, як уже зазначено, мав Ярослав Ісаєвич, який про це декілька разів декларував у своїх публікаціях. У 1983 р. під час експедиції у Румунії (Бухарест–Брашів–Клуж–Ясси–Пд. Буковина) вчений виявив частину Манявської книгозбірні у монастирі в Сучавиці. Зокрема, подав короткий опис Острозької Біблії з Манявської обителі, зазначивши у примітці: «Автор [Я. Ісаєвич – І. А.] готує статтю о библиотеке Скита Манявского»⁹. Проте дослідник так і не опублікував наукової праці про книгозбірню Манявської обителі, хоча неодноразово вказував у працях на примірники стародруків із Маняви¹⁰. Короткий нарис історії розформування книжкового зібрання Манявського Скита подав у статті Ігор Мицько, зосередившись, власне, на шляхах розпорошення книгозбірні монастиря¹¹. Про книги манявського походження, які зберігаються у монастирі у Сучавиці (Румунія)

⁴ Целевич Ю. Історія Скиту Манявского вразѣ зъ збѣрникомъ грамотъ, листовъ и деякихъ судовыхъ документѣвъ, дотычныхъ того монастиря. Львовъ, 1887. С. 32, 61, 70, 71, 122, 124.

⁵ Огляд історіографії Манявського Скита подано у: Кугутяк М. Історія Великого Скиту як наукова проблема. *Галичина*: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 22–23. С. 455–471.

⁶ Wagilewicz D. Monastyr Skit w Maniawie. Lwów, 1848. С. 12.

⁷ Петрушевич А. Сводная Галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ. Львовъ, 1874. С. 94, 104, 198; Петрушевич А. Сводная Галицко-русская лѣтопись съ 1700 до конца Августа 1772 года. Львовъ, 1887. С. 43, 44, 136.

⁸ Петрушевич А. Дополненія ко Сводной Галицко-Русской лѣтописи съ 1700 по 1772 годъ. Львовъ, 1897. С. 146.

⁹ Ісаєвич Я. Издания Ивана Федорова в Румынии... С. 6, 10.

¹⁰ Isajewycz J. Kościół greckokatolicki a niektóre aspekty rozwoju kultury ukraińskiej i białoruskiej w XVII–XVIII wieku. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Warszawa, 1997. Cz. 4–5: Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ucrainica. S. 194.

¹¹ Мицько І. Про великоскитську обитель. *Іконостас Воздвиженської церкви Скиту Манявського*: каталог виставки відреставрованих ікон. Львів, 2000. С. 8–9.

фрагментарно пише в розвідці Володимир Старик¹². У підсумку, панорамний огляд історіографії досліджуваної проблематики засвідчує лише спроби цілісного огляду історії Манявської монастирської бібліотеки ранньомодерного часу. Зрештою, мета цієї статті – звернути увагу саме на післяісторію книгозбірні, а не на історію формування й побутування стародруків чи рукописних книг зі Скита Манявського.

Протомонастир у XVII ст. і ліквідація обителі в 1785 р. Перш ніж перейти безпосередньо до історії «зникнення» чи розпорошення бібліотеки Манявської обителі, варто зазначити чим саме в ранньомодерний період відзначався Скит Манявський (тепер – локалізується поблизу с. Манява Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл.). І тут одразу потрібно наголосити, що в XVII ст. – це був центр чернечого життя для південно-західних територій Київської митрополії, тобто Львівської та Перемишльської єпархій. Більше того, він був протомонастирем і для обителей Волощини й Молдови (сучасної північної Румунії), іншими словами – зразком для наслідування і «координував» їхню діяльність.

Хресто-Воздвиженський православний чоловічий монастир заснував на початку XVII ст. подвижник афонських монастирів Йов (Княгиницький)¹³. У 1620 р. монастир отримав титул ставропігії від патріархів Константинопольського Тимофія II та Александрійського Кирила Лукаріса. У 1628 р. обителі надано статус протомонастиря (головного) на теренах Руського, Белзького та Подільського воєводств. У цей час у його підпорядкуванні перебувало сім монастирів-філій, розташованих на теренах сучасних Буковини й Молдови (Угорницький, Путнецький, Нямецький, Сучавецький та ін.). Чернечий устав Манявської обителі слугував зразком для багатьох навколишніх обителей, про що свідчать збережені списки т. зв. «Патерика Скитського», наприклад, із Підгорецького монастиря¹⁴. Порівняно з василіанськими монастирями XVIII ст. у Манявській обителі мешкала доволі-таки значна кількість іноків. Наприклад, на 1724 р. у ній перебувало 30 насельників¹⁵. У XVIII ст. Манявський Скит залишився єдиним православним монастирем на теренах Руського воєводства, хоча в урядових документах титул православної обителі подавався як «monasterij Skiten[is] ordinis Divi Basilij magni», «Monasterij Skitensis Ritus Graeci Disuniti, Ordinis Divi Basilii Magni»¹⁶, тобто подібно до василіанських унійних. У 1774 р. провінціал Руської василіанської провінції Онуфрій Братковський висловлювався за приєднання єдиної іноконфесійної

¹² Старик В. Ліквідація Манявського Скиту в 1785 році. Буковинські свідчення йосифінської «культурної революції». *Інформаційний вісник Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України*: бюлетень. Львів, 2006. № 7. С. 79.

¹³ Целевич Ю. Історія Скиту Манявського... С. 3–15.

¹⁴ Публікацію «Патерика Скитського» («Житіє Іова», «Завіт Духовний» та «Регула») за списком Підгорецького монастиря здійснили дослідники з Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника: Великий Скит у Карпатах: у 3-х т. Івано-Франківськ; Львів, 2013. Т. 1: Патерик Скитський. Синодик.

¹⁵ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБУ). Від. рукописів. Ф. 77. Спр. АСП-981. П. 116. Арк. 13.

¹⁶ Такі окреслення подано у копіях (виписках) з актових книг Галицького земського суду та урядових документах другої половини XVIII ст.: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУ, м. Львів). Ф. 577. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 7, 31; Ф. 146. Оп. 50. Спр. 1390. Арк. 3.

Манявської обителі до Чину святого Василя Великого (ЧСВВ), але урядники Галичини не підтримували таких інтенцій. Про стан єдиної православної обителі Галичини писали в донесеннях й Апостольські нунції. Зокрема, у 1775–1776 рр. церковні урядники повідомляли до Рима про «ченців-схизматиків»¹⁷.

У Габсбурзькій монархії в останній чверті XVIII ст. однією із важливих складових політики «йосифінізму» також було церковне питання – створення модернізованої, освіченої австрійської державної Церкви. Одним із виявів такої політики стала ліквідація тих монастирів, які з позицій державної влади не були корисними суспільству, тобто в яких не було шкіл чи шпиталів¹⁸. Унаслідок політики «йосифінізму» у Галичині в останній чверті XVIII ст. помітно зменшилася кількість монастирів. Якщо на 1780 р. у складі Галицької провінції ЧСВВ було 36, то в 1800 р. – 26 обителей (за даними Владислава Хотковського – 22 монастирі)¹⁹.

Зрештою, австрійські урядники вирішили Манявський монастир ліквідувати. У зв'язку з такими намірами, у 1782 р. ченці обителі просили австрійську владу підтвердити їхні фундаційні привілеї, а також відіслали делегацію до Санкт-Петербурга з проханням матеріальної допомоги²⁰. Зазвичай ліквідовували ті монастирі, які з позиції австрійської влади не були суспільно корисними, тобто при яких не діяли школи чи шпитали²¹. Манявський Скит щонайменше апріорно належав до чернечих осередків із більш суворим аскетизмом, тобто додатковими обмеженнями – строгий піст, посилена молитва. Крім того, невідомо, щоби при ньому функціонували якісь чернечі студії, тим більше не існувало публічної школи. Відповідно такі монастирі з позиції австрійської влади не мали суспільної користі. Не виглядала переконливим фактом для збереження Манявської обителі й доволі таки велика чисельність братії: у 1774 р. тут мешкало близько 40, а в 1783 р. – 49 ченців.

Манявський Скит ліквідували під час другої фази т. зв. «йосифінських касат» 1783–1787 рр., тобто за правителя монархії Габсбургів – Йосифа II (1780–1790 рр.). Спочатку, 23 липня 1784 р., надвірна військова рада прийняла рішення про касату обителі. Виконання рішення про ліквідацію проводили на початку вересня 1785 р. Зокрема, 7 вересня уклали інвентар коштовностей. Після урядового декрету про ліквідацію розпочався процес фактичної касати – монастирські будинки продали, а на виручені кошти придбали облігації релігійного фонду. Титульну Христо-Воздвиженську церкву було перенесено до с. Надвірна поблизу Маняви. Іконостас перевезли також неподалік – до церкви с. Богородчани, а сьогодні він зберігається в Національному музеї у Львові ім. Андрея Шептицького (НМЛ). Частина церковних речей потрапила до сусідніх церков чи монастирів, зокрема і деякі книги. Під час інвентаризації

¹⁷ Archivio Apostolico Vaticano. Archivi Nuntiaturae Vienna. Vol. 76. F. 144–147v.

¹⁸ Цольнер Е. Історія Австрії. Львів, 2001. С. 312–316.

¹⁹ Ваврик В. Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII–XX ст.: топографічно-статистична розвідка. Рим, 1979. С. 45, 54, 177–178; Chotkowski W. Redukcje monasterów Bazylijskich w Galicji. Kraków, 1922. S. 56–57.

²⁰ Chotkowski W. Redukcje monasterów Bazylijskich... S. 53.

²¹ Jujeczka S. Sekularyzacje dóbr kościelnych w nowożytnej Europie (połowa XVII – początek XIX w.). *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*. Wrocław, 2014. T. 1: Geneza. Kasaty na ziemiach zaborów austriackiego i rosyjskiego / red. M. Derwich. S. 68.

монастиря та укладення документації ченці вказували обителі, до яких мали намір перейти: 6 – до Путни; 8 – до Драгомирни; 24 – до Сучавиці. Вірогідно, частина залишилася в українських монастирях²². Встановлення подібних фактів допомагає у реконструкції та пошуку церковних речей із монастиря, оскільки, як відомо, ченці зі собою забирали і книги, насамперед так звану підручну літературу (Псалтирі, Євангеліє, Апостоли, житійні збірники тощо). У XIX–XX ст. монастир не функціонував, лише в 1990-х роках його діяльність було відновлено, і сьогодні це – монастир у юрисдикції Православної Церкви України.

Післяісторія Манявської книгозбірні. Рубіж XVIII–XIX ст. в історії монастирів латинської Європи називають «кінцем монастирської книжкової культури»²³. Нерідко ліквідація монастиря ставала поворотним моментом для «забуття» історії, релігійно-культурних традицій певного чернечого осередку. Певною мірою це стосується і Манявської обителі, яка, крім того, була єдиним іноконфесійним чернечим згромадженням на теренах *Slavia Unita*²⁴. Однією з причин такого «забуття» було знищення чи розпорошення архівів і книгозбірень монастирів, а відповідно втрата чи часткова збереженість джерел до їхньої історії. Тобто монастирські книгозбірні розпорошувалися, а деякі взагалі знищувалися²⁵. Оскільки невідомо про історію Манявської бібліотеки ранньомодерного часу, то варто представити принаймні післяісторію, тобто історію після ліквідації обителі 1785 р. В останній чверті XVIII ст. унаслідок закриття чернечих осередків Галичини їхнє майно, зокрема книги, потрапляло до інших обителей, парафіяльних церков, приватних колекцій чи державних бібліотек. В історіографії у загальних рисах відомо про історію розпорошення Манявської книгозбірні, проте варто все-таки документально верифікувати і спробувати детальніше проаналізувати післяісторію цієї монастирської книгозбірні. Необхідно наголосити, що через не збереженість чи відсутність даних про певні документи, не всі сюжети такої післяісторії відомі.

17 червня 1786 р. невелика частина з книжкової колекції потрапила до Львівської греко-католицької семінарії – 14 найменувань у 21-му томі «руських книг», хоча весь перелік укладений (а не транслітерований) латинською мовою. Якщо глянути на місце видання цих переданих книг до семінарії, то 10 позицій – це московські друки, і ще по 2 – петербурзькі та київські. Інший цікавий нюанс – це були російські видання 1720–1760-х років. Хоча манявські ченці за допомогою листів-прохань отримували книги також із Києво-Печерської лаври. Наприклад, 22 вересня 1766 р. ігумен лаври

²² Старик В. Ліквідація Манявського Скиту... С. 66, 76–78; Копистянський А. Скит Манявський. Перемишль, 1927. С. 18.

²³ Garrett J. Aufhebung im doppelten Wortsinn: The Fate of Monastic Libraries in Central Europe, 1780–1810. *Verbum Analecta Neolatina*. 1999. № 2. P. 16.

²⁴ Детальніше про концепт «*Slavia Unita*» див.: Skoczylas I. *Slavia Unita: the Cultural and Religious Model of the Archdiocese of Kiev in the Seventeenth and Eighteenth Centuries (the Discussion on Christian Heritage on the Nations of Eastern Europe)*. *East-Central Europe in European History: Themes and Debates* / red. J. Kłoczowski, H. Łaszkiwicz. Lublin, 2009. P. 243–254.

²⁵ Gwioździk J. Pokasacyjne losy księgozbiorów klasztornych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów. *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*. Wrocław, 2014. T. 3: Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956 / red. M. Derwich. S. 137–150.

розпорядився безкоштовно видати для Манявської обителі Мінеї місячні, а це означало подарувати 12 томів, іншими словами здійснити коштовну даровизну²⁶. Повертаючись до передачі книг до Львівської семінарії, окрім кількісних показників, очевидно, важливіше проаналізувати, які саме видання потрапили до Львова. Оскільки це були кириличні московські, петербурзькі та київські друки, то очікувано, що передали не схоластичну лектуру, а здебільша патристичні й агіографічні видання – ті, які, власне, і публікували в типографіях вказаних міст. Якщо навести конкретні приклади, то з Маняви до Львівської семінарії перевезли Пролог і Патерик (Москва, 1755 р. й 1759 р. відповідно), Гомілії на Діяння (Петербург, 1766) та Гомілії на Послання апостола Павла (Київ, 1623) Йоана Золотоустого тощо²⁷.

Пріоритетність передачі книг зі Скита Манявського все-таки зберігалася за державними університетськими бібліотеками у Відні чи Львові, а це означало спочатку вибірку більш цінних книг з їхньої позиції саме до них, а всі решта розподіляли іншим «охочими» чи «потребуючим». Тому не дивно, що саме «руські книги» потрапили до Львівської греко-католицької семінарії – йшлося про потенційно практичну лектуру для цієї духовної інституції. Для австрійських державних бібліотек кириличні видання творів Отців Церкви чи житійна література, очевидно, були не зовсім потрібними.

Як уже зазначено, і на цьому найчастіше артикулювали в історіографії, найцінніші видання забрали до університетських бібліотек у Відні та Львові. Проте верифікувати такі твердження документально не вдалося, оскільки не збереглися чи принаймні невідомо про реєстри переданих книг зі Скита Манявського до цих інституцій. Хоча можна припустити, що віднайдений Ярославом Ісаєвичем каталог книг, а також опублікований переклад їх списку (як уже стверджено, не верифікований) дослідників з Івано-Франківська – це, власне, і був перелік книг, переданих до якоїсь з університетських бібліотек. Можливо, це і був реєстр книг, переданих саме до бібліотеки Віденського університету, оскільки з опублікованого перекладеного списку відразу впадає у вічі наявність палеотипів і загалом йдеться про латиномовні друки типографій латинської Європи. Іншими словами, цей перелік апріорно виглядає як частина найбільш цінних книг із бібліотеки Скита Манявського. Хоча висловлені припущення, очевидно, потребують верифікації та подальших студій, зокрема в колекції стародруків бібліотеки Віденського університету.

Більше відомо про історію передачі книг зі Скита Манявського до університетської бібліотеки у Львові, проте це також історія із прогалинами, оскільки знову ж таки невідомо про збережений реєстр переданих позицій. В останній чверті XVIII – початку XIX ст. до бібліотеки Львівського університету передано частини книгозбірень із близько 150 ліквідованих монастирів Галичини й Буковини²⁸. Серед них були й кодекси з Манявського Скита, про що вказували дослідники історії Львівського університету ще у XIX ст. на підставі документів, які до сьогодні не збереглися: «Ми

²⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 128. Оп. 1 друк. Спр. 128. Арк. 2–2 зв.

²⁷ ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 146. Оп. 84. Спр. 1589. Арк. 10.

²⁸ «Б. Барвінський Очерк історії фундаментальної бібліотеки Львівського державного університету ім. Івана Франка, Львів 1940»: Наукова бібліотека Львівського національного університету імені І. Франка (далі – НБ ЛНУ). Від. рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. Рукоп. 3598 III. Арк. 1.

надаємо довгий реєстр монастирів, складений із актових документів нашої бібліотеки, що спричинилися до поповнення академічної книгозбірні, – серед них – василіяни в Чорткові, Луці, Пітричі, Скиті, Смольниці, Спасі, Щеплотах, Топольні та Теребовлі» («Podajemy zestawiony z aktów biblioteki naszej, długi rejestr klasztorów, które się złożyły na uposażenie księżnicy akademickiej, – серед них – Bazylianie w Czortkowie, Łuce, Petryczu, Skicie, Smolnicy, Spasie, Szczepłotach, Topolni y Trembowli»)²⁹. У підсумку, на 1786 р. за розпорядженням австрійського уряду до новозаснованої Львівської університетської бібліотеки потрапили до 40 тис. томів³⁰.

Хоча в 1786–1806 рр. і було проведено інвентаризацію книг новоствореної університетської бібліотеки (збереглося 9 томів каталогів того часу), проте без зазначення місця походження примірників³¹. Щобільше, у 1790–1803 рр. дублети книг було продано на аукціонах без ретельних записів про походження проданих примірників. Зокрема, у 1790 р. продали 4 935 книг, у 1795 р. – 2 021, у 1801 р. – невідомо достеменно скільки, у 1803 р. – 1 866³². Йоахим Лелевель (Joachim Lelewel) наголошував, що книги продавали доволі-таки дешево і чимало з них купили такі колекціонери, як Чацькі чи Оссолінські³³. Щобільше, у 1848 р. в університетській бібліотеці трапилася пожежа, після якої збереглися лише 13 з 51 тис. од. зб.³⁴. У 1851 р. Август Бельовський (August Bielowski) уклав список рукописів, які вціліли³⁵. А за 100 років під час Другої світової війни, а саме відступу німецьких військ, було вивезено з бібліотеки університету чимало томів найцінніших видань³⁶. Тому зазначені обставини ускладнюють пошук та виявлення книг манявського походження в бібліотеці Львівського університету.

З другого боку, інформацію про комплектацію монастирських бібліотек можна знайти в інвентарних описах, тобто з ліквідованих обителей до університетської бібліотеки надсилали каталоги книг монастирів. Проте, за даними Назарія Лоштина, у відділі рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка Наукової

²⁹ Finkel L., Starzyński S. Historia uniwersytetu Lwowskiego. Lwów, 1894. S. 117, 121.

³⁰ Kratter Fr. Briefe über den itzigen Zustand von Galizien. Leipzig, 1786. S. 8; Jędrzejowska A. Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie. Lwów, 1926. S. 4.

³¹ «Catalogus Bibliothecae academicae Leopolitanae: in 6 vol. Acced. Supplementum: in 3 vol. [1786–1806]»: НБ ЛНУ. Від. рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. Рукоп. 415 IV.

³² Chłędowski A. Spis dzieł polskich opuszczonych lub źle oznaczonych w Bętkowskiego Historji literatury polskiej. Lwów, 1818. S. 151; Reifenkugel K. Biblioteka uniwersytecka lwowska. Szkic historyczny. *Przewodnik naukowy i literacki*: dodatek do Gazety Lwowskiej. Lwów, 1873. Cz. 1. Zesz. 3. S. 187. Також див.: «Catalogus librorum in Bibl. acad. Auctioni exponendorum. 1803, 49 k.»: НБ ЛНУ. Від. рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка. Рукоп. 261 IV.

³³ Joachima Lelewela Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke. Wilno, 1826. T. 2. S. 142.

³⁴ Jędrzejowska A. Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie. S. 5–6.

³⁵ «Bielowski A. O rękopisach znajdujących się w bibliotekach lwowskich i przemyskich, w. XIX»: ЛННБУ. Від. рукописів. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 2391. Арк. 19, 39.

³⁶ Швець Н. Рукописний фонд Наукової бібліотеки Львівського національного університету: матеріали до історії формування. *Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI–XX wiek): paralele i różnice* / red. J. Gwioździk, E. Różycki. Katowice, 2004. S. 368.

бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка (відділ рідкісних книг ЛНУ) зберігається лише 13 інвентарів і каталогів бібліотек католицьких монастирів, серед яких немає інвентарю Скита Манявського³⁷. Хоча на початку ХХ ст. у бібліотеці Львівського університету зберігалось ще 13 інших інвентарних описів – василіанських монастирів за 1788–1801 рр.³⁸. Як вдалося з'ясувати, останні сьогодні перебувають у Національній бібліотеці у Варшаві³⁹, проте і серед них немає реєстру книг Скиту Манявського. Щобільше, під час пожеж в університетській бібліотеці були втрачені деякі актові документи інституції (наприклад, «Akty odnoszące się do zaboru bibliotek klasztornych») ⁴⁰, за допомогою яких, вірогідно, існувала б можливість вивчати історію розпорошення книгозбірень ліквідованих обителів. Натомість у збережених актових документах бібліотеки («Akta Biblioteki z lat: 1781–1796») не вдалося виявити інформації про передачу книг зі Скита Манявського. Немає у теперішніх фондах бібліотеки університету і чотирьох томів, про які згадує у статті за 1873 р. Кароль Райфенкугель (Karol Reifenkugel). Ідеться про «Cathalogus librorum ex bibliothecis abolitorum monasteriorum in Galicia». Щобільше, цей дослідник зазначав, що під час пожежі 1848 р. згоріли деякі каталоги, а також актові книги бібліотеки⁴¹.

Незважаючи на такі обставини, у збірці церковнослов'янських рукописних книг відділу рідкісних книг ЛНУ, яка загалом налічує 25 од. зб. перебуває щонайменше 4 рукописні книги манявського походження, які потрапили сюди з колекції знаного священника-колекціонера й дослідника Антонія Петрушевича (1821–1913). Власне о. Антоній подарував до університетської бібліотеки 25 старослов'янських манускриптів⁴². Серед книг манявського походження у бібліотеці Львівського університету містяться чотири кодекси із провенієнціями «з обителі Скитской»; опис цих рукописів ще в 1867 р. подав дослідник Беда Дудік (Beda Dudik): 1) Типікон (початок ХVI ст.); 2) Псалтир Тлумачний (середина ХVI ст.); 3) Збірник повчань (середина ХVI ст.); 4) Збірник (життя святих, полемічні статті, початок ХVII ст.)⁴³.

На початку ХІХ ст. частину з переданих книг зі скасованих монастирів до Львівського університету, а саме дублікати, продавали на аукціонах. І як уже вказано, деякі

³⁷ Лоштин Н. Інвентарі та каталоги бібліотек католицьких монастирів ХVI–ХVIII ст. у фондах Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка. *Вісник Львівського національного університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. Львів, 2015. Вип. 10. С. 78–90. Див. також: Його ж. Рукопис «Auctores veteres graeci et latini...» як джерело до історії Бібліотеки Львівського університету. *Записки товариства імені Шевченка*. Львів, 2018. Т. 271: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. С. 248–270.

³⁸ Repertorium znajdujących się w bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie aktów zajęcia i sprzedaży dóbr królewskich i kościelnych / opr. E. Barwiński. Lwów, 1909. S. 18–33.

³⁹ Biblioteka Narodowa w Warszawie. Rps 46146. 56 k.

⁴⁰ Лоштин Н. Інвентарі та каталоги бібліотек... С. 79.

⁴¹ Reifenkugel K. Biblioteka uniwersytecka lwowska... S. 186, 195.

⁴² Швець Н. Рукописний фонд Наукової бібліотеки... С. 365.

⁴³ Dudik B. Geschichte der kaiserlichen Universitäts-Bibliothek in Lemberg. *Archive im Königreiche Galizien und Lodomerien*. Wien, 1867. S. 115–118; Фрис В. Формування колекції кирилических рукописів бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. *Краків-Львів: книги, часописи, бібліотеки ХІХ–ХХ ст.* Львів, 2011. Вип. 10. С. 411.

з них придбали Оссолінські. Тому не дивно, що сьогодні поодинокі примірники зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка (ЛННБУ). Хоча таких екземплярів і небагато, проте це справді цікаві й рідкісні примірники. Один із них – Брестська («Кальвіністська») Біблія 1563 р. На примірнику наявні власницькі записи: «Сїа библия обители Скискїа общежихъ» та «Ex Libris: Conuento Skitskiego»⁴⁴. Також у ЛННБУ зберігається примірник Острозької Біблії із Манявської обителі⁴⁵. Крім того, у колекції Антонія Петрушевича перебуває московське видання 1694 р. Букваря, на якому містяться записи про належність книги Манявському монастирю: «Сїю книгу рекомую буквар дароваль мнѣ Фадей діяконъ скитської року божїя 1785 дня 25 Августа тогожь дне выгнанни зъ Скиту. Бѣревѣч»⁴⁶.

Окрім стародруків, у ЛННБ зберігається декілька цікавих рукописних книг із колишньої Манявської бібліотеки. У XIX ст. у власності колекціонера та дослідника Августа Бельовського (August Bielowski, 1806–1876) був рукописний збірник XVII ст. із Маняви. Натомість сьогодні кодекс міститься у фонді Оссолінських⁴⁷. На іншому т. зв. «Манявському збірнику» з колекції ЛННБ є записи про переписування книги еромонахом Дорофеєм на «Скитику при храмі Успення Пресвятої Богородиці»⁴⁸. Цікава історія рукописного Євангелія-тетр з останньої чверті XVI ст. Про належність цієї книги Манявському Скиту зазначили ще в 1926 р.: «Сие евангелие ест зо скиту манавского знесеного року 1785. Писав Іоанн Красілич року 1926. Дня 9/7». На цьому ж примірнику присутній власницький запис «Ecclesiae Rakowcensis» із XIX ст., який засвідчує належність книги церкві в Раківцях (тепер це село в Богородчанському р-ні Львівської обл.). Також наявний штамп: «Бібліотека Гр. кат. Богослов. Академії у Львові»⁴⁹. Отож, рукописне Євангеліє з Манявської обителі потрапило до парафіяльної церкви в Раковцях, неподалік від монастиря. Швидше за все, ще в XIX ст. рукопис опинився у колекції Богословської академії у Львові, і вже в XX ст. – у фондах ЛННБ.

Вірогідно, з Манявського Скита походить рукописний малоформатний Ірмолой кінця XVIII ст., про що свідчить запис на форзаці оправи «з Скѣту». А також записи про належність книги в середині XIX ст. настоятелеві парафії в Кіцмані (районний центр у Чернівецькій обл.): «Ex libris Theophili Ozarkiewicz [1]859», «Дня 12 ноембрія Озаркіевич Феофил душпастерник капеланій Кіцмень года 1854». Що цікаво,

⁴⁴ ЛННБУ. Від. рідкісної книги. Ст.-IV 26926. Арк. 17зв. Див. також: Лазорак Б. Екземпляри Брестської Біблії в книгосховищах Львова. *Берасцейскія кнігазборы. Брэсцкая Біблія – унікальны помнік культуры XVI стагоддзя: да 450-годдзя выдання: матэрыялы і даклады міжнароднага круглага стала, Брэст, 29–31 мая 2013 г. Брэст: БрДУ імя А.С. Пушкіна, 2014. С. 137–146.*

⁴⁵ ЛННБУ. Від. рідкісної книги. Ст. IV-211.

⁴⁶ Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская летопись съ 1772 до конца 1800 года... С. 224; ЛННБУ. Від. рідкісної книги. Ст. IV 560.

⁴⁷ Кольбух М. Кириличні книги з колекції XIX ст. Августа Бельовського. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка*: зб. наук. пр. Львів, 2014. Вип. 6(22). С. 485.

⁴⁸ ЛННБУ. Від. рукописів. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 2180. Арк. 103.

⁴⁹ Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України: каталог. Львів, 2007. Т. 1: XI–XVI ст. С. 175–176.

книга також походить із колекції Антонія Петрушевича⁵⁰. Ще дві рукописні книги з колекції Наукового товариства ім. Шевченка у фондах відділу рукописів ЛННБ також, вірогідно, походять зі Скита Манявського. Про це зазначали дослідники на початку ХХ ст. Зокрема, невеликий Торжественник мінейний кінця XVI ст., який перебував у с. Перерісль (Надвірнянський р-н Івано-Франківської обл.), імовірно, початково належав Манявській обителі⁵¹.

Окрім, як уже вказано, Львівської греко-католицької семінарії, книги з Манявської обителі потрапили у ХІХ ст. і до бібліотеки Львівської греко-католицької митрополії, про що писав у хроніці Антоній Петрушевич. Натомість на початку ХХ ст., як зафіксував Іларіон Свенціцький, примірник чернігівського видання 1704 р. Службника опинився у Церковному музеї Львова (тепер – НМЛ)⁵². На книзі міститься дарчий запис 1736 р. єромонаха Зіновія Бодачевського: «Сію книгу глаголемую службеникъ, даю я іеромонахъ Зѣновій Бодачевскій, до церкве святой Великоскитской, до храма честнаго и животворящаго Креста, дарую вѣчными часы, аще би кто имѣлъ отлучити отъ церкве святой, да будетъ не благословенъ отъ Господа Бога и блаженныхъ Отець. Року #аѿлѣ, мѣсяця мая нї»⁵³.

Також у НМЛ відомо про перебування ще декількох стародруків манявського походження, наприклад, Євангелія учительного віленського друку 1595 р. На книжці є вкладний запис: «Року б[о]жиа #ахкз, за доброволныа и охотным дарунком даю и дарую сию книгу менованую евангелие учительное, то ест ч[ес]тному кр[ес]ту обители скитской за спущение грѣхъ моих и милои жены моеи Марьи. Бытност в том року ч[ес]тно бл[а]гословен[ъ] игумень Феодосіи тиа обители сия, и чта сию книгу да воспоманет има мое Стефан Скорчичи». На цьому примірнику є і штамп – «Emil Lewicki»⁵⁴. У цій же інституції зберігається і Євангеліє московського друку 1759 р. манявського походження, з оправою ХVІІІ ст., яку реставрували в 1889 р. коштом Ісидора Шараневича⁵⁵.

Окрім навколишніх парафій, університетських бібліотек чи церковних інституцій, книги зі Скита Манявського потрапили і до книжкових зібрань румунських монастирів, де зберігаються й по сьогодні. Після закриття Манявської обителі в 1785 р., найбільше ченців перейшло до монастиря-філії у Сучавиці, а відповідно сюди потрапила і частина книжкового зібрання обителі. Сьогодні це православний монастир Воскресіння Христового на північному сході Румунії, монастирський комплекс якого у 2010 р. віднесено до списку ЮНЕСКО. Ще в 1983 р. Ярослав Ісаєвич виявив у Сучавицькому монастирі Острозьку Біблію, яка походила з Манявської обителі. На першому аркуші (титульний не зберігся) містився власницький запис

⁵⁰ Ясіновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть: каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів, 1996. С. 470. № 1006; Ясіновський Ю. Манявський Скит в історії української музики. *Musica Galiciana*. Львів, 1999. Вип. 2. С. 36.

⁵¹ Кириличні рукописні книги у фондах Львівської наукової бібліотеки... С. 375–377.

⁵² Свѣнцицький І. Каталогъ книгъ церковно-славянскои печати. Жовква, 1908. С. 57.

⁵³ Петрушевич А. Дополнения ко Сводной Галицко-Русской лѣтописи съ 1700 по 1772 годъ... С. 136.

⁵⁴ Свѣнцицький І. Каталогъ книгъ церковно-славянскои печати. С. 117–118.

⁵⁵ Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького: альбом. Київ, 2013. С. 170, 504.

«Обители Скитскіа общежит[елныя]»⁵⁶. За підрахунками Володимира Старика в Сучавиці зберігається близько 60 руських стародруків, а серед них і манявського походження. Дослідник стверджує про Євангеліє київського видання 1697 р., яке монастир отримав у 1715 р. від ігумена Скитської обителі Варлаама Ступницького. Також згадує про рукописне Євангеліє XVI ст., яке в 1781 р. Манявському монастирю подарував ігумен Сучавської обителі Антіох Драгомирецький, але після закриття монастиря книгу повернули до Сучавиці. Крім того, тут зберігається декілька Євангелій московського друку, а також Євангеліє київського друку 1783 р. Варто наголосити, що опрацювання стародруків манявського походження у Сучавиці вимагають подальших окремих досліджень, оскільки Володимир Старик не подає історико-книгознавчих описів манявських примірників із бібліотеки Сучавицького монастиря⁵⁷.

Небагато ченців із Манявського Скита наприкінці 1780-х років перейшло до обителі в Путні – тепер це чоловічий монастир Успення Пресвятої Богородиці Румунської Православної Церкви. У цьому монастирі зберігається два відомі для дослідників рукописні списки: «Завіт Духовний» Феодосія (Путна-60) і «Житіє Іова» (Путна-74). За провенієнційними даними, перший із рукописів після ліквідації Скита Манявського потрапив до бібліотек настоятелів монастиря у Путні. За 1808 р. міститься запис про належність книги архимандритові Ісаї Балошеску (1793–1823), а згодом кодекс був у Генадія Платенкі (1818–1843). Також на цьому рукописі міститься запис: «În anul 1785, august 26, s-a risipit schitul», тобто «26 серпня 1785 року розорення Великого Скиту». Щодо другого з рукописних примірників, то на ньому також присутній запис про закриття обителі: «Року аџпе августа кс разоренній сквть»⁵⁸.

Окрім зберігання книг у румунських монастирях Путна і Сучавиця, деякі книги з Манявської обителі потрапили до Національної бібліотеки Румунії у Бухаресті (Biblioteca Națională a României). Як вони опинилися саме в цій бібліотеці невідомо, проте, згодом, також за посередництвом якихось із румунських обителей. Ще в 1905 р. Олександр Яцимирський подав обширний історико-книгознавчий опис рукописної книги «Синодик Скитскаго монастиря» XVII ст.⁵⁹. Зазначав про цей Синодик і румунський дослідник рукописної церковнослов'янської книги Петре Панаїтеску (Petre Panaitescu): «Pomelnicul mănăstirii Schitul Mare (Galitfa Orientală)»⁶⁰. Зрештою, у 2013 р. українські дослідники опублікували факсиміле та переклад цієї рукописної пам'ятки повністю. У цій же бібліотеці перебуває і Пом'яник Скитської обителі

⁵⁶ На 1983 р. у Сучавицькому монастирі книга зберігалася під інвентарним номером 212: Ісаєвич Я. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. Львів, 1983. С. 104.

⁵⁷ Старик В. Ліквідація Манявського Скиту... С. 79.

⁵⁸ Dan D. Mănăstirea și comuna Putna. București, 1905. S. 79; Кугутяк М., *Рукописна спадщина Великого Скиту XVII–XVIII століть: Патерик Скитський, Синодик*. Великий Скит у Карпатах: у 3-х т., т. 1: Патерик Скитський. Синодик, Івано-Франківськ: Манукрипт-Львів 2013, с. 18–20.

⁵⁹ Яцимирській А. Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библиотекъ. Санкт-Петербургъ, 1905. С. 214.

⁶⁰ Panaitescu P. Manuscrisele slave din Biblioteca R. P. R. București. București, 1959. Vol. 1. P. 103–104.

XVIII ст. На останньому аркуші книги є запис (переклад укр.): «Скит Великий, 200 років був, від німця розорений 1784 р.»⁶¹.

Зберігаються у бібліотеці в Бухаресті і три рукописні Ірмолої з Манявського Скита, описи яких здійснив українських дослідник української гімнографічної традиції проф. Юрій Ясіновський. Перший з Ірмолоїв написав із благословення настоятеля єромонаха Дорофея у 1684 р. послушник Скитської обителі Варнава: «Сиіа книга Ірмолой напѣву болгарського, содержащаіа в себѣ пѣнія свіатъіа обытели нашиіа скитскііа. За благословенієм и позволенієм пречестнаго о Христѣ Господина отца нашого ігумена іеромонаха Дорофеіа. Року божого 1684 мца априля дня 2 совершисіа. Варнава, послушник свято скитський»⁶². Проф. Ясіновський опублікував передмови до цього, а також до ще одного рукописного Ірмоля 1676 р. манявського походження⁶³. Крім того, у бібліотеці в Бухаресті перебуває ще один рукописний малоформатний Ірмолой 1731–1733 рр., на якому міститься запис 1769 р. ігумена Манявського Скиту Ісаї. Ірмолої з Манявського Скита були об'єктом скрупульозного дослідження болгарської дослідниці Єлени Тончевої (Елена Тончева), яка в 1981 р. опублікувала на основі їхнього вивчення монографічне дослідження⁶⁴.

Очевидно, що наведені приклади розпорошення Манявської бібліотеки не вичерпні. Наприклад, у 1880–1890-х рр. Антоній Петрушевич подав описи ще двох книг із Манявського Скита, які невідомо де зберігаються сьогодні. Зокрема, опублікував запис 1785 р. із рукописного Букваря: «Сію книгу рекомую Букварь даровал мнѣ Фадей, діяконъ скитській року Божія 1785 дня 25 августа, того жъ дня вигнанни зъ Скиту»⁶⁵. Кому саме подарував цей Буквар дякон із Маняви достеменно невідомо. Але запис засвідчує роздаровування книг із Манявської книгозбірні після ліквідації обителі. Також відомо, що у другій половині XIX ст. книга з Манявського монастиря зберігалася у бібліотеці греко-католицької Перемишльської капітули, про що, знову ж таки, зазначав А. Петрушевич. Це – зібрання творів Єфрема Сирійського (достеменно невідомо стародрук чи рукопис), яке подарував до обителі 1643 р. московський цар Олексій Михайлович (Алексей Михайлович): «Сію книгу Ефрѣмъ государь царь и великій князь Алѣксѣй Михайловичъ всеа Русы пожаловаль Киевскія Мирополіи Скицкогo монастыря Ігумена Дорофѣя зъ братьею лѣта зрна году (1643)». У каталогах книжкової колекції греко-католицької Перемишльської капітули, яка нині зберігається у Національній бібліотеці у Варшаві, інформації про такий кодекс немає⁶⁶.

⁶¹ Великий Скит у Карпатах... Т. 1. С. 699–701.

⁶² Ясіновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть... С. 217.

⁶³ Ясіновський Ю. Манявський Скит в історії української музики... С. 39–40; Ясіновський Ю. Дві передмови Манявських ірмолоїв. *Рукописна та книжкова спадщина України: Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів*. Київ, 2014. Вип. 18. С. 535–544.

⁶⁴ Тончева Е. Манастирът Голям Скит – школа на «болгарский распев». Скитски «болгарки» ирмолози от XVII–XVIII в. София, 1981. Т. 1–2.

⁶⁵ Петрушевич А. Сводная Галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ... С. 198; Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская летопись съ 1772 до конца 1800 года... С. 224.

⁶⁶ Петрушевич А. Сводная Галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ... С. 94; Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu w zbiorach Biblioteki Narodowej / opr. A. Kaszlej, Warszawa, 2011.

Отже, післяісторія втраченої монастирської книгозбірні Скита Манявського, одного з найзнаковіших чернечих осередків ранньомодерної України, слугує показовим прикладом способів і механізмів розформування книжкових зібрань після австрійських касат чернечих осередків останньої чверті XVIII ст. Ліквідація Манявського Скита в 1785 р. зіграла визначальну роль для подальшої долі культурної спадщини обителі, зокрема і книгозбірні. Після ліквідації обителі монастирські книги потрапили до університетських бібліотек Львова і Відня (хоча не вдалося виявити й верифікувати такі дані щодо столиці монархії Габсбургів), приватних власників (о. Антін Петрушевич, Август Бельовський), церковних (Перемишльської греко-католицької капітули та Львівської греко-католицької богословської академії), парафіяльних (с. Раковець), монастирських (Путна, Сучавиця) бібліотек. Подібно до інших монастирів (римокатолицьких чи унійних) після ліквідації православної обителі її майно, зокрема книги, продали чи роздали. Очевидно, що вдалося лише частково відтворити післяісторію Манявської книгозбірні – простежити, як книги потрапляли від приватних власників, настоятелів румунських монастирів, греко-католицьких інституцій та священників і науковців, монастирів та церков XIX ст. до наукових бібліотек у сучасній Україні, Румунії та Польщі.

REFERENCES

- Barwiński, E. (Opr.). (1909). Repertorium znajdujących się w bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie aktów zajęcia i sprzedaży dóbr królewskich i kościelnych, Lwów [in Polish].
- Chłędowski, A. (1818). Spis dzieł polskich opuszczonych lub źle oznaczonych w Bętkowskiego Historji literatury polskiej, Lwów [in Polish].
- Chotkowski, W. (1922). Redukcje monasterów Bazylijańskich w Galicji, Kraków [in Polish].
- Dan, D. (1905). Mănăstirea și comuna Putna, București [in Romanian].
- Dudik, B. (1867). Geschichte der kaiserlichen Universitäts-Bibliothek in Lemberg, *Archive im Königreiche Galizien und Lodomerien*, Wien [in German].
- Finkel, L., Starzyński, S. (1894). Historia uniwersytetu Lwowskiego, Lwów [in Polish].
- Frys, V. (2011). Formuvannia kolekcii kyrylychnykh rukopysiv biblioteki L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka [Formation of a collection of Cyrillic manuscripts of the library of the Ivan Franco National University of L'viv], *Krakov-L'viv: knyhy, chasopysy, biblioteki XIX–XX st.*, L'viv, (10) [in Ukrainian].
- Garrett, J. (1999). Aufhebung im doppelten Wortsinn: The Fate of Monastic Libraries in Central Europe, 1780–1810, *Verbum Analecta Neolatina*, (2) [in German].
- Gwioździk, J. (2014). Pokasacyjne losy księgozbiorów klasztornych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów, *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, Wrocław, (3) [in Polish].
- Isaievych, Ya. (1987). Izdaniia Ivana Fiodorova v Rumynii [Edition of Ivan Fedorov in Romania], *Федоровские чтения 1982* [in Russian].
- Isajewycz, Ya. (1997). Kościół greckokatolicki a niektóre aspekty rozwoju kultury ukraińskiej i białoruskiej w XVII–XVIII wieku, *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, (4–5) [in Polish].

Isaievych, Ya. (1983). Pershodrukar Ivan Fedorov i vynyknennia drukarstva na Ukraini [The first printer Ivan Fedorov and the emergence of printing in Ukraine], *L'viv* [in Ukrainian].

Isaievych, Ya. (2002). Ukrains'ke knyhovydannia: vytoky, rozvytok, problemy [Ukrainian book publishing: origins, development, problems], *L'viv* [in Ukrainian].

Jędrzejowska, A. (1926). Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie, Lwów [in Polish].

(1826). Joachima Lelewela Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke, Wilno, (2) [in Polish].

Jujeczka, S. (2014). Sekularyzacje dóbr kościelnych w nowożytnej Europie (połowa XVII – początek XIX w.), *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, Wrocław, (1) [in Polish].

Kaszlej, A. (Opr.) (2011). Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemysłu w zbiorach Biblioteki Narodowej, Warszawa [in Polish].

Kol'bukh, M. (2014). Kyrylychni knyhy z kolekcii XIX st. Avhusta Beliovs'koho [Cyrillic books from the collection of the 19 century], *Zapysky L'vivs'koi natsional'noi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka: zbirnyk naukovykh prats'*, *L'viv*, (6 (22) [in Ukrainian].

Kopystians'ky, A. (1927). Skyt Maniavs'ky [Manyava hermitage], *Peremysl* [in Ukrainian].

Kratter, Fr. (1786). Briefe uber den itzigen Zustand von Galizien, Leipzig [in German].

Kuhutiak, M. (2013). Istoriiia Velykhhoho Skytu yak naukova problema [The history of the Great Hermitage as a scientific problem], *Halychyna: naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*, (22–23), 455–471 [in Ukrainian].

Kuhutiak, M. (Ed.) (2015). Velykyi Skyt u Karpatach: u 3 t. Velykyi Skyt u dokumentakh i materialakh XVII–XXI st. [Great Hermitage in the Carpathians: in 3 volumes. Great Hermitage in documents and materials], (2), 283–286 [in Ukrainian].

(2007). Kyrylychni rukopysni knyhy u fondakh L'vivs'koi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka NAN Ukrainy: kataloh [Cyrillic manuscripts in the funds of the L'viv Scientific Library named after V. Stefanyk of the National Academy of Sciences of Ukraine: catalog], *L'viv*, (1) [in Ukrainian].

Lazorak, B. (2014). Ekzempliary Brests'koi Biblii v knyhoskhovyshchakh L'vova [Copies of the Brest Bible in bookstores], *Berastseiskiia knigazbory. Brestskaia Bibliia – unikal'ny pomnik kultury XVI stagoddzia: da 450-goddzia vydannia: materyialy i daklady mizhnarodnaga kruglaga stala*, Brest, 29–31 maia 2013 g., Brest [in Ukrainian].

Loshtyn, N. (2015). Inventari ta katalohy bibliotek katolyts'kykh monastyriv XVI–XVIII st. u fondakh Naukovoï biblioteky LNU im. I. Franka [Inventories and catalogs of libraries of Catholic monasteries of the XVI–XVIII centuries in the funds of the Scientific Library of LNU by I. Franko], *Visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu. Serii: knychoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnologii*, *L'viv*, (10) [in Ukrainian].

Loshtyn, N. (2018). Rukopys «Auctores veteres graeci et latini...» yak dzherelo do istorii Biblioteky L'vivs'koho universytetu [Manuscript «Auctores veteres graeci et latini...» as a source for the history of the Library of L'viv University], *Zapysky tovarystva imeni Shevchenka*, *L'viv*, (271) [in Ukrainian].

Myts'ko, I. (2000). Pro velykoskyts'ku obytel' [About the Great Scythian monastery], *Ikonostas Vozdvyrhens'koi tserkvy Skytu Maniavs'koho: kataloh vystavky vidrestavrovanykh ikon*, *L'viv* [in Ukrainian].

(2013). Natsional'nyi muzei u L'vovi imeni Andreia Sheptyts'koho: al'bom [Andrei Sheptyts'kyi National Museum in L'viv: album], Kyiv [in Ukrainian].

Panaiteacu, P. (1959). Manuscrisele slave din Biblioteca R. P. R. București, București, (1) [in Romanian].

Petrushevych, A. (1897). Dopolneniia ko Svodnoi Galicko-Russkoi lietopisi s 1700 po 1772 god [Additions to the consolidated Galician-Russian chronicle from 1700 to 1772], Lvov [in Russian].

Petrushevych, A. (1874). Svodnaia Galichsko-russkaia lietopis' s 1600 po 1700 god [Consolidated Galician-Russian chronicle from 1600 to 1700], Lvov [in Russian].

Petrushevych, A. (1887). Svodnaia Galichsko-russkaia lietopis' s 1700 do kontsa Avgusta 1772 goda [Consolidated Galician-Russian chronicle from 1700 to the end August 1772], Lvov [in Russian].

Pettegree, A. (2016). The Legion of the Lost. Recovering the Lost Books of Early Modern Europe, *Lost Books: Reconstructing the Print World of Pre-Industrial Europe* / ed. F. Bruni, A. Pettegree, Leiden; Boston: Brill, 1–27 [in English].

Reifenkugel, K. (1873). Biblioteka uniwersytecka lwowska. Szkic historyczny, Przewodnik naukowy i literacki: dodatek do Gazety Lwowskiej, Lwów, (1) [in Polish].

Shvets', N. (2004). Rukopysnyi fond Naukovoï biblioteky L'vivs'koho natsional'noho universytetu: materialy do istorii formuvannia [Manuscript fund of the Scientific Library of L'viv national University: materials on the history of formation], *Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI–XX wiek): paralele i różnice*, Katowice [in Ukrainian].

Skoczylas, I. (2009). Slavia Unita: the Cultural and Religious Model of the Archdiocese of Kiev in the Seventeenth and Eighteenth Centuries (the Discussion on Christian Heritage on the Nations of Eastern Europe), *East-Central Europe in European History: Themes and Debates*, Lublin [in English].

Staryk, V. (2006). Likvidatsiia Maniavs'koho Skytu v 1785 rotsi. Bukovyns'ki svidchennia yosyfans'koi "kul'turnoi revolutsii" [Liquidation of the Manyavsky Hermitage in 1785. Bukovinian testimonies of the Josephine "cultural revolution"], *Informatsiiny visnyk L'vivs'koho filialu. Natsional'noho naukovno-doslidnoho restavratsiinoho tsentru Ukrainy: biuleten*, L'viv, (7) [in Ukrainian].

Svietsycky, I. (1908). Kataloh knyh tserkovno-slavianskoy pechaty [Catalog of books of the Church Slavonic press], Zhovkva [in Ukrainian].

Toncheva, Ye. (1981). Manastyr Goliam Skyt – shkola na "bolgarski rospiev". Skytski "bolgarski" irmoloji ot XVII–XVIII v. [Golyam Scythian Monastery is a school of "Bulgarian singing". Scythian "Bulgarian" irmologists from the XVII–XVIII centuries], Sofia, (1–2) [in Bulgarian].

Tselevych, Yu. (1887). Istoriiia Skytu Maniavskoho vraz z zbirnykom hramot, lystiv i deiakykh sudovykh dokumentiv, dotychnykh toho monastyria [History of the Maniavsky Hermitage together with a collection of letters, and some court documents related to this monastery], Lvov [in Ukrainian].

Tsiol'ner, E. (2001). Istoriiia Avstrii [History of Austria], L'viv [in Ukrainian].

Vavryk, V. (1979). Narys rozvytku I stanu Vasyliians'koho chyna XVII–XX st.: topografichno-statystychna rozvidka [Essay on the development and state of the Basilian order of the XVII–XX centuries: topographic and statistical exploration], Rym [in Ukrainian].

Wagilewicz, D. (1848). Monastyr Skit w Maniawie, Lwów [in Polish].

Yasinovs'kyi, Yu. (2014). Dvi peredmovy Maniavs'kykh irmoloiv [Two prefaces of the Manyavsky irmoloys], *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy: Arkheohrafichni doslidzhennia unikal'nykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv*, Kyiv, (18) [in Ukrainian].

Yasinovs'kyi, Yu. (1999). Maniavs'kyi Skyt v istorii ukrains'koi muzyky [Manyavsky Hermitage in the history of Ukrainian music], *Musica Galiciana*, L'viv, (2) [in Ukrainian].

Yasinivs'kyi, Yu. (1996). Ukrains'ki ta bilorus'ki notoliniini Irmoloi 16–18 stolit': kataloh i kodykologichno-paleohraphichne doslidzhennia [Ukrainian and Belarusian non-linear Irmola of the 16–18 centuries catalog and codicological-paleographic research], L'viv, 470, 1006 [in Ukrainian].

Yatsymyrski, A. (1905). Slavianskiia i russkiia rukopisi rumynskikh bibliotiek [Slavic and Russian manuscripts of Romanian libraries], Sankt-Peterburg [in Russian].

Ivan ALMES. **Lost monastic library: dissolution of Manyava Skete in 1785 and «post-history» of its book collection**

The article studies the «post-history» of the lost monastic library of Manyava Skete, one of the most significant monasteries of early modern Ukraine. Orthodox monastery in Manyava under the title the Exaltation of the Holy Cross was founded in the early XVIIth century by the ascetic Job (Knyahynytskyi), who practiced monasticism in Greek mount Athos. In 1620 monastery received the status of stauropegion from the patriarch of Constantinople, and after it depended directly from a mentioned patriarch. Soon in 1628, it became the proto-monastery; it means “guiding” monastery in the Ruthenian, Belz and Podolian voivodeship, as well as for a few monastic communities in the Bukovina and Moldova. The history of the early modern Manyava monastic library is unknown, because of the lack of sources. In other words, the history of this monastic library is lost because any inventories or lists of books that allow making its complex analysis are lost as well. That is why, at least the «post-history» of the mentioned library should be studied. It means a history of the library after the dissolution of the Manyava Skete in 1785. The disappearance of Manyava monastic library, in general, demonstrates the main methods of the monastic libraries losing, effected by the Austrian state monasteries' dissolution in the late XVIII century. Research has found that books from the Manyava monastery after its dissolution were transferred to the university libraries in Lviv and Vienna. But it should be mentioned that it's hard to clear verify a sending of the codex to the capital of the Habsburg monarchy. They were bought by or gifted to the private collection such as priest Antin Petrushevich or August Bielowski. Books relocated as well as to the church institution (Przemysl Greek-catholic cathedral chapter, Lviv Theological Academy), to the parishes (Rakovets), and the Romanian monasteries (Putna, Sucevița) libraries. Consequently, the article examines the routes by which books from Manyava primarily passed on private collections or institution in XIX century and later transferred to the scholar libraries in contemporary Ukraine, Poland, and Romania.

Keywords: Manyava Skete, monastic library, dissolution of monasteries, Job (Knyahynytskyi).